

**OVER MACHT EN DEPRESSIVITEIT:
EEN SOCIAAL-RELATIONELE VISIE**

Piet Bracke

1. INLEIDING

Onderzoek toont aan dat in de westerse wereld doorgaans tien tot twintig procent van de algemene bevolking aan angst of aan depressiviteit gerelateerde klachten hebben (Horwath e.a., 1994). Deze cijfers zijn zo indrukwekkend dat sommigen gewagen van het aanbreken van het tijdperk van de melancholie (Maher, 1992). Bovendien blijkt dat depressief gedrag ongeveer tweemaal zo vaak voorkomt bij vrouwen, dan bij mannen (Bebbington, 1996; Nolen-Hoeksema, 1987), wat als de meest consistente bevinding uit de psychiatrische epidemiologie wordt beschouwd. Relevant is dat niet enkel vrouwen meer depressief gedrag vertonen, maar dat een hogere prevalentie van depressiviteit kan worden aangetroffen bij alle sociale categorieën die gekenmerkt worden door een positie van relatieve machteloosheid, zoals sommige etnische minderheden, lagere bedienden, ongeschoolde arbeiders en werklozen (voor een overzicht, zie Aneshensel & Phelan, 1999 en Horwitz & Scheid, 1999, naast anderen).

Gegeven de frequentie van voorkomen van depressiviteit en gegeven het feit dat sociale ongelijkheid en macht vanouds een van de kernbegrippen van de sociologie vormen, is het verwonderlijk dat niet meer sociologen systematisch aandacht aan het verband tussen beide verschijnselen besteed hebben. Deze relatieve verwaarlozing moet wellicht worden toegeschreven aan de terughoudendheid tegenover de studie van emoties in het algemeen en tegenover de studie van psychische problemen in het bijzonder. Vaak leggen sociologen zich onkritisch neer bij de stelling van klinici dat depressiviteit een stoornis of een disfunctie in de persoon is, die niet met behulp van sociologische theorieën verklaard kan worden (Schwartz, 1999).

In onderhavige bijdrage worden macht(eloosheid) en depressiviteit meer systematisch met elkaar in verband gebracht. Er zal worden aangetoond hoe machtsonevenwichten

---

in sociale relaties aanleiding geven tot depressief gedrag, maar ook hoe via terugkoppeling depressief gedrag op zijn beurt leidt tot het bestendigen van bestaande machtsonevenwichten.

Na een korte omschrijving van de begrippen macht en depressiviteit, wordt vooral aan de sociaal-cognitieve band tussen beide aandacht besteed. Nagedacht wordt over de complementariteit van bestaande invloedrijke cognitieve en leertheoretische verklaringen van depressiviteit met een machtstheoretisch perspectief. De begrippen zelfwaardering en ervaren handelingsdoeltreffendheid nemen hier een centrale plaats in.

Ten slotte wordt stilgestaan bij de mogelijkheden en de beperkingen van onderhavig machtstheoretisch model.

2. DEPRESSIVITEIT EN MACHT: OMSCHRIJVING

In het taalgebruik van alledag wordt de term depressiviteit zo vaak aangewend dat zijn betekenis dreigt te vervagen. Vandaar dat het aangewezen is enkele kenmerken van het verschijnsel op een rij te zetten. Depressief gedrag gaat samen met een depressieve gemoedstoestand, een sterk verminderde interesse of plezier in de meeste alledaagse activiteiten, een betekenisvol gewichtsverlies of gewichtstoename, een toegenomen of afgenomen eetlust, slaapproblemen, psychomotorische agitatie, vermoeidheid of een gebrek aan energie, gevoelens van waardeloosheid, steeds terugkerende gedachten aan de dood, e.d. (APA, 1987). Niet alle klachten uit deze – overigens niet volledige – lijst dienen aanwezig te zijn.

Clinici benadrukken het onderscheid tussen depressiviteit als een gemoedsstoornis en depressiviteit als de aanwezigheid van vage aan angst en depressiviteit gerelateerde klachten (Coyne & Downey, 1991). Depressiviteit als een gemoedsstoornis wijst op een disfunctie in de persoon (APA, 1987) en bijgevolg moet op dit niveau naar de oorzaken van de stoornis worden gezocht. Verklaringen voor vage aan angst en depressiviteit gerelateerde gedragingen worden als irrelevant voor de studie van gemoedsstoornissen beschouwd. Van bij de aanvang wens ik te benadrukken dat voor de studie van de determinanten van depressiviteit deze veronderstelling van de psychiatrische discipline beter niet wordt overgenomen. Ze sluit per definitie uit dat omstandigheden extern aan het individu fundamentele oorzaken van depressief gedrag kunnen vormen. Dat het onderscheid tussen depressiviteit als gemoedsstoornis en aan depressiviteit gerelateerd gedrag enkel gebaseerd is op een theoretische veronderstelling van de psychiatrische benadering, wordt vaak vergeten. Niet enkel sociologen (Mirowsky & Ross, 1989), maar ook psychiaters (Klerman, 1989; van Tilburg, 1990) wijzen op het hypothetische karakter van deze aanname. Wij gaan uit van de minder restrictieve veronderstelling dat depressiviteit een vorm van gedrag is met sterk en minder sterk uitgesproken varianten die enkel gradueel van elkaar verschillen en van de meer pragmatische veronderstelling dat de studie van de oorzaken van dit

---

gedrag een empirische onderneming is waarbij a priori geen enkel niveau van de werkelijkheid kan worden uitgesloten.

Onder invloed van Burke (1991), Gibbs (1989) en Wrong (1988) definiëren we *macht* als *de gepercipieerde capaciteit tot effectieve controle, die ongelijk verdeeld is over de leden van de samenleving, als een gevolg van de structuur en de cultuur van de centrale maatschappelijke instituties*. Deze omschrijving van macht geniet de voorkeur omdat expliciet verwezen wordt naar het onderscheid tussen macht als een gepercipieerde capaciteit tot controle – macht als een dispositioneel kenmerk – en de effectieve uitoefening van macht of controle zelf. Door beide verschijnselen te onderkennen is de empirische studie van hun onderlinge verwevenheid mogelijk. Verder wordt uitgegaan van de veronderstelling dat de perceptie van iemand als machtig allermint zuiver subjectief is. De bepaling van iemands macht gebeurt op basis van waarneembare criteria. Ze is gebaseerd op de observatie van de effectieve uitoefening van macht en op kennis over de distributie van machtsmiddelen. Mensen worden door anderen en door zichzelf omschreven als machtig wanneer ze met enige regelmaat in staat zijn het gedrag van anderen te bepalen of wanneer ze de controle hebben over middelen die door anderen gewaardeerd worden. Omdat mensen eveneens voortdurend de effectiviteit van hun eigen handelen en de status van hun eigen positie waarnemen en beoordelen laat de definitie van macht als waargenomen capaciteit de *zelfdefinitie* van iemand, als min of meer machtig, toe. Deze zelfdefinitie wordt door Gibbs (1989) subjectieve macht genoemd. Het is een begrip dat nauw verwant is aan de concepten machteloosheid (Seeman, 1959), ervaren handelingsdoeltreffendheid (Bandura, 1977; Gecas, 1989), omgevingsbeheersing (Pearlin e.a., 1981) en interne beheersing (Rotter, 1966). Een gevoel van macht, een gevoel van beheersing of een gevoel van handelingsdoeltreffendheid kunnen worden beschouwd als het gevolg van een zelfdefinitie in termen van macht.

Zoals hieronder zal blijken, spelen deze begrippen een sleutelrol in cognitieve en leertheoretische verklaringen voor depressiviteit. Ze vormen de kanalen waarlangs macht en sociale ongelijkheid met depressiviteit in verband kunnen worden gebracht. De herziene versie van de theorie van de aangeleerde hulpeloosheid (Abramson e.a., 1978) is veruit de meest invloedrijke psychologische verklaring voor depressiviteit van het laatste decennium (Försterling, 1995). Dat verklaringsmodel is schatplichtig zowel aan leertheoretische als aan cognitiopsychologische benaderingen van het verschijnsel depressiviteit. In haar eerste versie (Seligman, 1975) leunde de theorie sterk aan bij leertheoretische verklaringsmodellen, zoals de bekrachtigingstheorie van Lewinshon (1974). Onder de invloed van het succes van cognitieve verklaringen voor depressiviteit, zoals deze van Beck (1967), werd de theorie van Seligman in een tweede fase herzien.

3. DE EERSTE VERSIE VAN DE THEORIE VAN DE AANGELEERDE HULPELOOSHEID

De theorie van de aangeleerde hulpeloosheid is, in haar eerste versie, gegroeid vanuit proefnemingen op dieren. Seligman en zijn collega's stellen dat bij de confrontatie met oncontroleerbare aversieve omgevingsstimuli - elektrische schokken - dieren een passief gedrag vertonen dat analoog is aan de reductie van instrumenteel gedrag bij depressieve mensen (Hiroto & Seligman, 1975). Soortgelijke resultaten werden later ook bij mensen proefondervindelijk vastgesteld (Hiroto & Seligman, 1975; Seligman, 1975). Een persoon of een dier is *'hulpeloos met betrekking tot een bepaald resultaat wanneer het verschijnen van het resultaat volledig onafhankelijk is van de vrijwillige reactie van de persoon of het dier'* (Seligman, 1975, p. 17, eigen vertaling). Onder een vrijwillige reactie verstaat Seligman *'gedrag dat door middel van beloning en bestraffing kan veranderd worden'* (Seligman, 1975, p. 11, eigen vertaling). Heeft het stellen van een bepaalde handeling een omgevingsreactie tot gevolg die als negatief ervaren wordt - een bestraffing dus - en is de persoon in staat dit gedrag te veranderen met als doel de bestraffing te vermijden, dan wordt dit gedrag als vrijwillig beschouwd. Is een persoon niet in staat het verschijnen van een bepaald resultaat te bepalen, dan ervaart hij het resultaat als oncontroleerbaar en zal hij zich hulpeloos opstellen. Hij heeft geleerd dat hij tegenover het verschijnen van een bepaalde bestraffing of beloning machteloos staat. Deze toestand van *'aangeleerde hulpeloosheid'* kenmerkt zich door een motivationele, een cognitieve en een affectieve dimensie (Seligman, 1975). In de eerste plaats vertonen mensen en dieren in een toestand van aangeleerde hulpeloosheid een verminderde *motivatie* of bereidheid om zich aan hun omgeving aan te passen en trauma's uit de weg te gaan. Een toestand van aangeleerde hulpeloosheid is verder gekarakteriseerd door een verlaagde *capaciteit tot het aanleren van instrumenteel gedrag*. Zelfs in omstandigheden waarin individuen in staat zijn tot controle over hun omgeving zullen ze passief reageren. Ze leiden, met andere woorden, onder een gestoorde waarneming van de controle die ze over hun omgeving kunnen uitoefenen. Een toestand van aangeleerde hulpeloosheid kenmerkt zich bij mensen eveneens door *gevoelens* van moedeloosheid, hulpeloosheid en depressiviteit.

De kern van de eerste versie van de theorie van de aangeleerde hulpeloosheid is de, bij elke persoon aanwezige, behoefte aan controle over de omgeving. Dit verlangen is zo hevig dat wanneer mensen door omstandigheden leren bepaalde gebeurtenissen als oncontroleerbaar te ervaren, de kans gevoelig toeneemt dat zij tekenen van hoopeloosheid en depressiviteit zullen vertonen (Peterson & Seligman, 1984; Sweeney e.a., 1986).

Drie belangrijke kenmerken van de menselijke reactie op de blootstelling aan oncontroleerbare gebeurtenissen konden niet vanuit deze leertheorie worden verklaard. Een eerste niet te rijmen observatie heeft betrekking op de geringe zelfwaardering van mensen met depressief gedrag (Peterson & Seligman, 1984; Sweeney e.a., 1986). Immers, als voorvallen oncontroleerbaar zijn en personen niet in staat zijn iets aan hun toestand te veranderen, waarom vertonen ze dan een verlaagd gevoel van eigenwaarde? Een tweede niet te verklaren kenmerk had betrekking op de duur en de in-

---

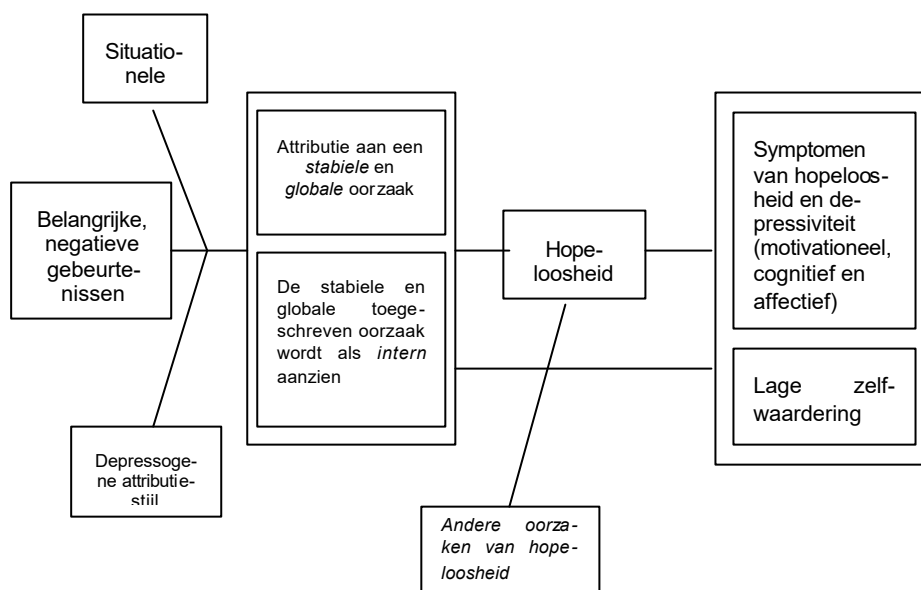
tensiteit van de depressiviteit (Peterson & Seligman, 1984; Sweeney e.a., 1986). De blootstelling aan aversieve, oncontroleerbare stimuli is kortstondig en situatiegebonden, terwijl depressief gedrag eerder chronisch en meer algemeen is. Een laatste kenmerk sloeg op wat de 'schuldparadox' genoemd werd (Rehm, 1990). Deze paradox verwijst naar de vaststelling dat depressieve personen, enerzijds, zich hulpeloos voelen omdat ze geen verband zien tussen hun gedrag en de gevolgen van dit gedrag en, anderzijds, gebukt lopen onder excessieve gevoelens van schuld, zelfverwijt en verantwoordelijkheid voor negatieve voorvallen.

Met deze problemen trachtten Seligman en zijn collega's af te rekenen door hun theorie te herzien en ze aan de empirische bevindingen aan te passen (Abramson e.a., 1978). Deze aanpassing bestond hoofdzakelijk uit het opnemen van enkele elementen uit de cognitieve psychologie, meer specifiek de attributietheorieën. Gestoorde waarnemingen en gestoorde kenvermogens werden niet langer enkel als het gevolg van de inwerking van oncontroleerbare gebeurtenissen beschouwd, maar kregen een door-slaggevende causale rol in het ontstaan van depressiviteit toebedeeld. De theorie van de aangeleerde hulpeloosheid werd daardoor eerder een cognitieve theorie, dan een leertheorie. Een vroege verdediger van de cognitieve benadering voor het verklaren van depressiviteit is Aaron Beck (1967). Beck (1967) concentreerde zich vooral op de specifieke aard van het denken van depressieve personen. Zijn uitgangspunt was dat mensen depressogene denkschema's en zelfbeelden ontwikkelen als een gevolg van negatieve ervaringen in interactie met significante anderen in de vroege levensjaren, zoals het verlies van een geliefde ouder, of als een gevolg van ervaringen van falen. Deze denkschema's of kenvermogens fungeren van dan af als cognitieve structuren die leiden tot een selectieve verwerking van informatie uit de omgeving (Dodge, 1993). Deze gekleurde ervaringen en interpretaties oefenen op hun beurt invloed uit op het gemoed. Meer algemeen leiden depressogene denkschema's mensen tot een negatieve perceptie van zichzelf, een negatieve perceptie van de wereld en een negatieve perceptie van de toekomst, aldus Beck (1967). Becks theorie behoort tot de categorie van de *attributietheorieën*.

4. DE HERZIENE VERSIE VAN DE THEORIE VAN DE AANGELEERDE HULPELOOSHEID

Attributietheorieën zijn theorieën over de wijze waarop mensen gedrag toewijzen aan bepaalde oorzaken. Ze stellen dat bij het maken van veronderstellingen omtrent de oorzaken van gebeurtenissen individuen specifieke attributiestijlen vertonen. Deze stijlen onderscheiden zich van elkaar op drie dimensies (Abramson e.a., 1978, Kelley & Michela, 1980). Ten eerste kunnen de oorzaken van gedrag worden toegewezen aan bepaalde aspecten van de persoon of aan bepaalde aspecten van de omgeving, respectievelijk een *interne* of *externe* oorzaak. Ten tweede kunnen de oorzaken worden waargenomen als wel of niet consistent over de tijd heen, men spreekt achtereenvolgens over *stabiele* of *onstabiele* oorzaken. Ten slotte kunnen personen oorzaken

percipiëren als beperkt tot specifieke domeinen van gedrag of als veralgemeenbaar over verschillende handelingsdomeinen heen. Men heeft het in dat geval respectievelijk over *specifieke* of *globale* oorzaken.

Schema 1 - Causale keten gespecificeerd in de herziene versie van de theorie van de aangeleerde hulpeloosheid (overgenomen uit Abramson, Metalsky en Alloy (1988, p. 39) en vereenvoudigd.

Abramson e.a., (1978) stellen dat depressieve mensen gekenmerkt worden door een depressogene attributiestijl, waarbij negatieve voorvallen aan stabiele, globale en interne oorzaken worden toegeschreven. Een individu wordt kwetsbaar voor depressiviteit wanneer hij negatieve voorvallen wijt aan stabiele en globale oorzaken en positieve voorvallen aan onstabiele en specifieke oorzaken. Een verminderd gevoel van eigenwaarde is het specifieke gevolg van het feit dat de oorzaken van het voorkomen van negatieve voorvallen niet enkel als stabiel en globaal, maar eveneens als intern beschouwd worden. Zo zal iemand met een depressogene attributiestijl het falen op een examen toeschrijven aan een gebrek aan capaciteit (globaal, stabiel en intern), terwijl een ander persoon de oorzaak zoekt bij een gebrek aan voorbereiding (specifiek, niet stabiel en intern), bij de ondervrager zelf (stabiel, specifiek, extern) of bij toevallige factoren - zoals geen geluk met de vragen, slecht geslapen enz. (specifiek, niet stabiel, extern). In schema 1 wordt deze gedachtegang grafisch weergegeven. Deze herziene versie van de theorie van de aangeleerde hulpeloosheid kan worden beschouwd als een van de meest invloedrijke verklaringen van depressiviteit. De

---

relevantie van de drie attributiedimensies blijkt uit empirisch onderzoek (Brewin, 1985). Ook de associatie tussen depressiviteit en depressogene attributiestijl kan op empirische ondersteuning rekenen (Peterson & Seligman, 1984; Sweeney e.a., 1986). Sweeney e.a., (1986) noemen de congruentie tussen wat het model vooropstelt en de klinische observaties van de cognitieve dimensies van depressieve symptomatologie, overigens als een van de voornaamste redenen voor de grote populariteit van de theorie. Toch laat de theorie nog veel vragen onbeantwoord en kunnen niet al haar aspecten rekenen op consistente empirische ondersteuning. Zo bestaat er onduidelijkheid over de superioriteit van de aangeleerde hulpeloosheidstheorie over de meer eenvoudige controlemodellen (Mirowsky & Ross, 1990). In navolging van Beck (1967) neemt de theorie van de aangeleerde hulpeloosheid aan dat een interne attributie voor negatieve gebeurtenissen en een externe attributie voor positieve gebeurtenissen geassocieerd zijn met depressiviteit. Controletheorieën, gebaseerd op het pionierswerk van Rotter (1966), veronderstellen daarentegen dat depressiviteit geassocieerd is met een externe attributie voor zowel positieve als negatieve gebeurtenissen. Volgens deze controletheorieën zijn depressieve personen dus eerder gekenmerkt door fatalisme, dan door zelfverwijt. Meerdere empirische studies ondersteunen deze stelling (Benassi e.a., 1988; Mirowsky & Ross, 1990; Wheaton, 1980).

Het is niet nodig in deze bijdrage dieper op deze of op andere empirische inconsistenties in te gaan. We verlaten de discussie met het inzicht dat de herziene versie van de theorie van de aangeleerde hulpeloosheid niet genegeerd kan worden wanneer over de ontwikkeling van depressief gedrag wordt nagedacht. In wat volgt wordt aangetoond dat deze theorie samen met de cognitieve en leertheoretische verklaringsmodellen waarin ze is ingebed een sleutelrol vervullen bij elke poging om status, macht en depressiviteit met elkaar in verband te brengen. Zelfwaardering en een gevoel van hulpeloosheid, de twee centrale concepten van bovenstaande theorieën, zijn onlosmakelijk verbonden met status en macht. Bovendien weerspiegelt de spreiding van positieve en negatieve gebeurtenissen – vanuit leertheoretisch perspectief te beschouwen als beloningen en straffen – de machtsverhoudingen en de statusverschillen tussen mensen. Ten slotte wordt ook de manier waarop mensen oorzaken aan negatieve en positieve gebeurtenissen toewijzen in belangrijk mate door hun macht en hun status bepaald.

5. DE COGNITIEVE BIAS VAN DE HERZIENE VERSIE VAN DE THEORIE VAN DE AANGELEERDE HULPELOOSHEID

Onder de invloed van de attributietheorieën krijgen cognitieve processen in de tweede versie van de theorie van de aangeleerde hulpeloosheid een centrale rol toebedeeld, een accentverschuiving die vatbaar is voor kritiek. Sommige auteurs stellen dat attributies eerder gezien moeten worden als rationalisaties van gedrag met als doel het behoud van een gevoel van eigenwaarde, al of niet via een proces van zelfpresentatie of '*impression management*' (Hewstone & Antaki, 1988). Anderen stellen dat attribu-

---

tiestijlen geen stabiele en consistente gedragsstijlen zijn, maar de weerspiegeling vormen van een situatiegebonden leergeschiedenis (Rehm, 1990). Ten slotte vragen sommige auteurs meer aandacht voor de sociaal-structurele antecedenten van causale attributie (Crittenden, 1983) of, meer algemeen, voor de sociale omstandigheden waarin attributies plaatsgrijpen (Banaji & Prentice, 1994; Guimond e.a., 1989): door te sterke nadruk te leggen op de interrelaties tussen cognitieve en affectieve processen wordt de fundamentele rol van contextuele factoren geminimaliseerd. Zoals uit de voorstelling van de theorie van de aangeleerde hulpeloosheid blijkt (zie schema 2), wordt de causale betekenis van oncontroleerbare aversieve gebeurtenissen fundamenteel als residueel beschouwd. Hun invloed op de mentale gezondheid wordt bepaald via processen van interpretatie en definiëring. Cognitieve processen spelen een essentiële, mediërende rol. Bovendien worden deze gebeurtenissen als toevallige verschijnselen beschouwd. Volgens dit verklaringsmodel is het irrelevant of de subjecten werkelijk controle uitoefenen over hun omgeving of niet. Het werkelijke vermogen tot omgevingsbeheersing is slechts van secundair belang. Het is de perceptie van een gebeurtenis als oncontroleerbaar die de proximale depressogene factor is. Van daar dat gesteld wordt dat personen die geen depressief gedrag vertonen, niet getuigen van een meer realistische, maar enkel van een meer optimistische kijk op hun relatie met de omgeving: ze zien het leven door een 'roze bril' (Martin e.a., 1984).

Machtsonenwichten op alle niveaus van het maatschappelijk leven zorgen er echter voor dat ongewenste gebeurtenissen niet zomaar toevallig over de bevolking verspreid worden. Niet iedereen heeft evenveel controle over zijn omgeving. Daarbij komt dat de beleving van een voorval als nefast en oncontroleerbaar niet enkel het gevolg is van de wijze waarop we met informatie omgaan. Immers, zowel de betekenis van de gebeurtenis, als de wijze waarop deze gebeurtenis wordt geïnterpreteerd zijn functie van de specifieke kenmerken van de sociale organisatie waarvan zowel subject als gebeurtenis deel uitmaken. Zelfs toevallige gebeurtenissen grijpen plaats binnen een context. Zo is het plotse overlijden van een partner wel een toevallige, maar zeker geen contextloze gebeurtenis. De wijze waarop dit overlijden ervaren wordt, is functie van meerdere situationele factoren, zoals de kwaliteit van de relatie tussen de partners, de levensfase waarin ze zich bevinden, enz. De minimalisering van het belang van contextuele factoren was reeds bij de formulering van de eerste versie van de theorie van de aangeleerde hulpeloosheid aanwezig. Ten onrechte werden de negatieve gebeurtenissen - elektrische schokken die proefondervindelijk aan honden toegediend werden - als oncontroleerbaar en onvermijdelijk voorgesteld (McClure, 1985). Dat de honden zich na herhaalde elektrische schokken passief en hulpeloos gedroegen, was in de eerste plaats het gevolg van het feit dat ze betrokken werden in labo-experimenten. De schokken waren niet *toevallig*, ze stonden immers volledig onder de controle van de experimenterende wetenschapper. De situatie van de honden was effectief gekenmerkt door complete machteloosheid en onderwerping en hun depressief gedrag was daarvan een weerspiegeling. Naar analogie met dit voorbeeld kan worden verwacht dat de macht waarover personen beschikken, bepaalt in welke mate ze met negatieve gebeurtenissen in hun omgeving geconfronteerd worden en in welke mate ze deze gebeurtenissen als oncontroleerbaar zullen ervaren.

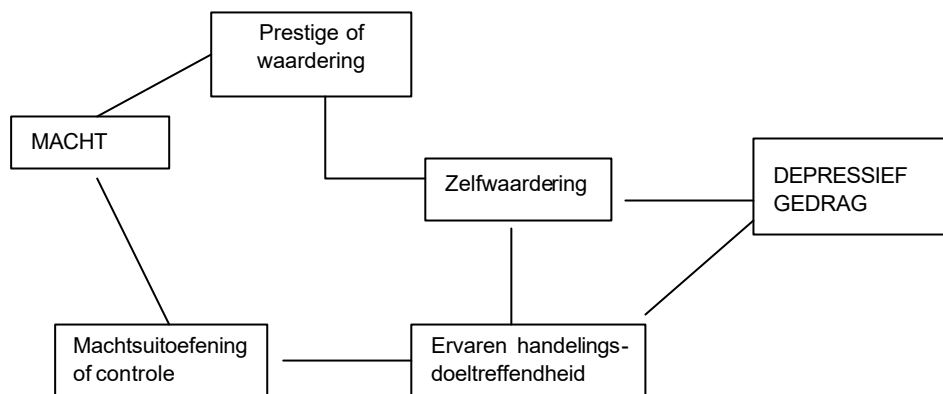

In de volgende paragraaf wordt aangeduid hoe macht meer systematisch met depressiviteit in verband gebracht kan worden.

6. MACHT, HANDELINGSDOELTREFFENDHEID EN ZELFWAARDERING: TUSSENLIIGENDE PROCESSEN

Mensen worden door anderen en door zichzelf omschreven als machtig of invloedrijk wanneer ze met enige regelmaat in staat zijn het gedrag van anderen te bepalen of wanneer ze de controle hebben over middelen die door anderen gewaardeerd worden (zie boven). Voor de ontwikkeling van een gevoel van eigenwaarde zijn beide paden relevant. In onderstaande afbeelding worden deze tussenliggende paden grafisch weergegeven: de sociale status van een persoon bepaalt de waardering en de perceptie van de waardering die men van anderen geniet (Cooley, 1902; Mead, 1934), de sociale status beïnvloedt eveneens de doeltreffendheid van het eigen handelen en de perceptie van deze handelingsdoeltreffendheid (Gecas & Schwalbe, 1983).

Schema 2 – Macht en depressiviteit: tussenliggende causale paden

Het eerste kanaal heeft betrekking op de klassieke symbolisch interactionistische stelling dat de zelfevaluatie beïnvloed wordt door (de perceptie van) de evaluatie van anderen. Deze redenering gaat terug tot Cooley's metafoer van de *'looking-glass self'* (Cooley, 1902) en Meads begrip *'role-taking'* (Mead, 1934). Als anderen naar ons opkijken, ons respecteren en ons als waardevol evalueren, dan zijn we in staat onszelf te respecteren en te waarderen. Deze stelling kent een sterke empirische ondersteuning en kan worden beschouwd als één van de sociologische basissettingen over de sociale processen die sociale structuur en persoonlijkheid met elkaar verbinden. Verrekkende van dit principe van de 'gepercipieerde beoordeling' (*'reflected appraisals'*) is de verklaring van de relatie tussen sociale status en zelfwaardering bijna tautologisch, zeker als sociale status op een 'weberiaanse' wijze gedefinieerd wordt als sociaal prestige (Weber, 1925; Lenski, 1966). Mensen met een hoge sociale status of een hoog prestige ervaren een overschot aan positieve beoordelingen door anderen, wat leidt tot een verhoogde zelfwaardering. Lenski (1966) wijst het verband tussen zelfrespect en respect van anderen trouwens aan als één van de basismotivaties voor een streven naar status, met andere woorden, als één van de sociaal-psychologische fundamente van een systeem van sociale stratificatie.

De sociale status of de machtspositie van een persoon beïnvloedt zijn zelfwaardering eveneens op een indirecte wijze, namelijk langsheen de ervaring van een vermogen tot controle. Het is vooral Viktor Gecas en zijn collega's die dit tussenliggende proces conceptueel hebben ontgonnen (Gecas & Schwalbe, 1983; Gecas & Seff, 1989; Gecas, 1989). Zelfwaardering wordt, volgens deze redenering, hoofdzakelijk bepaald door de ervaring van een zekere doeltreffendheid in het handelen. Gecas hanteert het begrip *self-efficacy*, een concept dat hij ontleent aan Bandura (1977). Bandura stelt dat gedrag, onder andere, gestuurd wordt door de verwachtingen omtrent de doeltreffendheid van het handelen in een gegeven situatie. Controle over de omgeving fungeert, met andere woorden, als een motivatiemechanisme. Vooral de ervaring van

---

een succesvolle poging tot controle draagt bij tot de ontwikkeling van een gevoel van handelingsdoeltreffendheid. Vooral het succesvol afronden van activiteiten, die ondanks een subjectief ervaren, bedreigend karakter, relatief veilig zijn, doet het gevoel van handelingsdoeltreffendheid toenemen, aldus Bandura (1977). Zo voelen ouders intuïtief aan dat ze hun dochter van vijf jaar oud moeten toelaten in haar spel 'gevaarlijk' te doen, zoals klimmen in een kleine boom of springen van de tuintafel, omwille van het plezier dat kinderen van die leeftijd beleven aan het beheersen van dit relatief risicoloze (vanuit het oogpunt van de volwassene) risico. Meer algemeen poneert Gecas dat de kans om doeltreffend te handelen functie is van de inwerking van drie factoren: contextuele belemmeringen, de mate van controle en de distributie en de inzetbaarheid van middelen (Gecas & Schwalbe, 1983). De handelingsdoeltreffendheid wordt in de eerste plaats bepaald door de graad van handelingsautonomie van een individu. Tijdsdruk en fysieke *barrières* perken deze handelingsautonomie in. Ook de graad van ondergeschiktheid in een gezagsstructuur beperkt iemands handelingsautonomie. Ten tweede speelt de mate waarin personen controle kunnen uitoefenen een belangrijke rol. Onder *controle* verstaan Gecas en Schwalbe '*de capaciteit tot het vertonen van doelgericht gedrag*' (1983, p. 81, eigen vertaling), een definitie die zo goed als samenvalt met de inhoud van het concept macht. Dit vermogen is functie van de distributie van materiële en symbolische *middelen*, de derde factor. Niet enkel de aanwezigheid van machtsmiddelen, maar eveneens de mate waarin deze in een gegeven situatie inzetbaar zijn, is belangrijk. De drie factoren samen vormen de condities die noodzakelijk zijn om doeltreffend te kunnen handelen. De distributie van deze kenmerken valt samen met de hiërarchie van een sociale groep, of ruimer, met de stratificatie van een samenleving. Hoe meer machtsmiddelen, hoe groter de kans om effectief te handelen (Gecas & Schwalbe, 1983) (1).

Het handelen moet niet alleen effectief zijn, de veranderingen die in de omgeving optreden moeten, daarenboven, aan het eigen handelen worden toegeschreven. Kortom, in termen van de attributietheorie, moeten personen interne attributies maken voor de veranderingen die in hun omgeving optreden (Bandura, 1977). Deze perceptie van handelingsdoeltreffendheid oefent, onafhankelijk van de actuele macht waarover men beschikt, invloed uit op de mate waarin men zichzelf waardeert en wordt als de belangrijkste determinant van zelfwaardering beschouwd (Gecas & Schwalbe, 1983). De waarneming van handelingsdoeltreffendheid kent een zekere autonomie, ze hoeft geen perfecte weerspiegeling te zijn van de werkelijke controle waarover iemand beschikt. Ze kan niet realistisch zijn: iemand kan zijn of haar handelingsdoeltreffendheid onderschatten of overschatten. In het eerste geval kan worden gesproken van een pessimistische of een fatalistische perceptie. In het tweede geval van een optimistische perceptie van de capaciteit tot controle of van een illusie van controle.

Toch staan de beleefde en de objectieve mate van controle niet volledig los van elkaar. Het is zo dat in een machtsrelatie vooral de machtsouder een gevoel van handelingsdoeltreffendheid zal ervaren. Het is immers dit gevoel van handelingsdoeltreffendheid dat de machtsouder ertoe brengt zijn effectieve pogingen tot controle te herhalen. Omdat macht ligt in het herhaaldelijk in staat zijn tot het effectief controleren van andermans gedrag, gaat macht per definitie samen met de beleving van een

---

gevoel van handelingsdoeltreffendheid of een gevoel van omgevingsbeheersing en, bijgevolg, met een gevoel van eigenwaarde.

Macht leidt niet enkel tot een realistisch inzicht in de doeltreffendheid van het handelen, personen met macht hebben onvermijdelijk de neiging de effectiviteit van hun handelen te overschatten. Ze leven in een illusie van controle. Ondergeschikten zijn minder geneigd zich in een illusie van controle te verliezen. De vaststelling dat de, zogenaamd, pessimistische attributiestijl van depressieve individuen in feite een meer realistische attributiestijl is (Dunning & Story, 1991) past volledig binnen deze redenering. Depressieve personen geven blijk van realiteitszin wanneer ze voorspellen negatieve gebeurtenissen niet te kunnen voorkomen. Hun voorspellingen met betrekking tot positieve gebeurtenissen zijn echter minder accuraat (Dunning & Story, 1991).

Het onderscheid tussen effectieve en illusionaire controle is niet zonder belang. De reeds vermelde cognitieve theorieën ter verklaring van depressiviteit wijzen met aandrang op de invloed van pessimistische en fatalistische cognitieve schema's op het ontwikkelen van depressiviteit. Bovendien blijken cognitieve therapieën, althans voor bepaalde subcategorieën van personen, tot een reductie in depressieve symptomatologie te leiden (Jarrett & Rush, 1988; Kopta e.a., 1999). Ten slotte komt optimisme of de illusie van controle de mentale gezondheid in het algemeen ten goede (Taylor en Brown, 1988, 1994).

Macht maakt onlosmakelijk deel uit van een machtsrelatie en deze relatie is per definitie asymmetrisch: wat machtshouders zich toe-eigenen, wordt de ondergeschikten ontnomen. Dit geldt eveneens voor de helende gevolgen van illusies van controle.

7. MACHT EN DE EFFECTIEVE EN INGEBEELDE CAPACITEIT TOT CONTROLE

Thibaut en Riecken (1955, aangehaald in Kelley en Michela, 1980), toonden, in een studie die aan de wieg stond van de attributietheorie, aan dat inschikkelijkheid bij personen met een hoge status toegeschreven werd aan een interne oorzaak - aan een positieve houding en aan positief ervaren persoonlijkheidskenmerken - terwijl hetzelfde gedrag bij iemand met een lage status toegeschreven werd aan een externe oorzaak - zoals aan externe druk of afhankelijkheid. Met andere woorden, het gedrag van de personen die als machtig werden ervaren, werd positiever geëvalueerd. De gepercipieerde macht van de ander fungeerde als een cruciale intermediërende factor. Andere studies komen met analoge bevindingen naar voren. Zo brengt McClure (1985) empirisch materiaal aan dat aantoonde dat de attributie van controle bepaald wordt door de machtsverhoudingen onder en statusverschillen tussen interagerende individuen. Machtshouders worden gepercipieerd als beladen met meer krachtdadigheid en doeltreffendheid in hun handelen (Stolte, 1983) en worden als meer competent beschouwd (Cook e.a., 1987). Personen met macht percipiëren zichzelf als meer

---

positief (Hegtvedt, 1988). Bevoordeelden - in termen van een positief baten/kostenratio in een ruilrelatie - ervaren hun voordeel als fair en schrijven dit toe aan persoonlijkheidskenmerken, zoals intelligentie, dominantie en assertiviteit (Hegtvedt, 1988). Hoe meer macht iemand heeft, hoe meer deze persoon in een ruilrelatie met een positief baten/kostenratio het gevoel heeft recht te hebben op deze overwaardering en hoe minder hij het gevoel heeft dankbaar te moeten zijn voor dit positief saldo (Hegtvedt, 1990). Dit wijst op de internalisatie van normen die stellen dat machtshouders recht hebben op de controlecapaciteit en de status gekoppeld aan hun machtspositie (Hegtvedt, 1990). Ook Hamilton (1978, aangehaald in Shepelak, 1987) vindt dat personen die bevoordeeld worden, geneigd zijn dit voordeel toe te schrijven aan zichzelf, d.i. aan hun eigen inspanningen of capaciteiten. Ze wijten hun voordelige positie aan relatief stabiele, individuele kenmerken en zijn minder geneigd de oorzaken ervan toe te schrijven aan verwezenlijkingen van anderen. Bij Hegtvedt (1990) kunnen gelijkaardige bevindingen worden aangetroffen. Deze observaties ondersteunen de stelling dat machtshouders geneigd zijn om een illusie van omgevingsbeheersing of controle te ontwikkelen en zelfs toevallige, positieve gebeurtenissen toe schrijven aan eigen capaciteiten of aan eigen inzet.

Ook zij die onder de invloed van de machtshouder staan, worden ertoe gebracht zijn handelingsdoeltreffendheid te overschatten. Ten onrechte schrijven ze positieve gebeurtenissen toe aan kenmerken die bij de machtshouder liggen. De ondergeschikte is immers niet geneigd meer handelingsdoeltreffendheid te claimen, dan hetgeen onbetwistbaar vaststaat. Het maken van causale attributies voor negatieve en positieve gebeurtenissen is immers geen implicatieloos proces. Onderzoek toont aan dat mensen heel gevoelig zijn voor de interpersoonlijke implicaties van de attributies die ze maken. Zo schrijven groepsleden privaat groepssuccessen wel toe aan eigen inzet en capaciteiten, maar staan ze weigerachtig tegenover het claimen van persoonlijke verantwoordelijkheid voor succes in de aanwezigheid van andere groepsleden (Miller & Schlenker, 1985). Personen blijken minder geneigd te zijn persoonlijke verantwoordelijkheid voor succes op te eisen wanneer de kans toeneemt dat deze positieve interpretatie door anderen publiekelijk in twijfel zal worden getrokken (Harvey & Weary, 1984). Dat machts- en statusverschillen daarbij een cruciale rol spelen, is heel eenvoudig te begrijpen. Tegenstrijdige attributies van twee (of meer) groepsleden geven, indien ze worden volgehouden, immers aanleiding tot conflicten. Conflicten vormen de cruciale ogenblikken waarop status- en machtsstructuren worden bevestigd of gewijzigd. Individuen zullen bij het maken van attributies daarom onvermijdelijk rekening houden met de machts- en statusstructuren binnen de sociale groepen waarvan ze deel uitmaken. Personen met macht zullen, meer dan anderen, in een gegeven situatie in staat zijn succes toe te schrijven aan persoonlijke inzet of competentie. Deze attributie maakt weinig kans om gecontesteerd te worden omdat deze contestatie neerkomt op het in vraag stellen van de onderlinge machtsverhoudingen. Verschillende auteurs (Della Fave, 1980, 1986; Fox & Ferri, 1992; Shepelak, 1987) beamen dit verband tussen attributie en machtsstructuren en benadrukken dat deze band de bestaande machtsverhoudingen en statusverschillen helpt legitimeren.

Interne attributie van succes door de machtshouder en het, door de ondergeschikten, openlijk toeschrijven van succes aan de competentie en de inzet van de machtshouder

---

doet de zelfwaardering van de machts houder toenemen. Hij ervaart immers een zekere handelingsdoeltreffendheid - al dan niet ten onrechte - en hij ontvangt waardering door anderen. Omdat een machtsrelatie een asymmetrische relatie is, leidt het toekennen van een hogere waardering aan de machts houder bij de ondergeschikte tot het aan zichzelf toekennen van een lagere zelfwaarde. In de mate dat in een machtsrelatie de ondergeschikten minder in staat zijn negatieve gebeurtenissen aan een externe oorzaak toe te schrijven - zoals de situatie of het gedrag van de machts houder - leren ze deze aan hun eigen incompetentie of aan een gebrek aan inspanningen te wijten. Bij de machts houder merken we het omgekeerde proces. Hij kan een ongecontesteerde illusie van controle over positieve gebeurtenissen ontwikkelen. Daaruit volgt dat zowel door de machts houder als door de ondergeschikten het machtsonevenwicht meer en meer als gewettigd wordt ervaren. Wat het gevolg is van de sociale organisatie van de verhoudingen tussen de partijen, wordt ervaren als gegrondvest in superieure competentie of onverdroten inzet aan de zijde van de machts houder. Macht zal daardoor langzaam evolueren naar gezag of gelegitimeerde macht.

Personen in sociale posities gekenmerkt door status en macht hebben niet alleen de kans effectieve controle uit te oefenen en een gevoel van handelingsdoeltreffendheid te ontwikkelen, ze zijn eveneens in staat zonder grote belemmeringen een illusionair gevoel van controle te koesteren. Individuen met weinig macht bevinden zich in de omgekeerde situatie en zullen daardoor een lage mate van zelfwaardering vertonen. Omdat ook zij streven naar het behoud van een bepaald gevoel van eigenwaarde gaan ze op zoek naar alternatieven (Della Fave, 1986). Gecas en Schwalbe (1983) wijzen op twee alternatieve strategieën: (a) de devaluatie van de betekenis van de handelingscontext en (b) de neiging om zich in toenemende mate voor zijn/haar zelfwaardering te baseren op de evaluatie door anderen.

8. ALTERNATIEVE STRATEGIEËN VOOR HET BEHOUD VAN EEN GEVOEL VAN EIGENWAARDE

8.1. Devaluatie van de betekenis van de handelingscontext

Indien alternatieven aanwezig zijn, kunnen personen in situaties die hun handelings-effectiviteit sterk beperken, overgaan tot de devaluatie van de betekenis van de handelingscontext. Dit proces kan worden vastgesteld bij minder goed presterende leerlingen die de waarde van schoolprestaties minimaliseren, of bij werknemers in jobs met een laag prestige, een lage jobcontrole of een lage taakcomplexiteit die hun zelfwaardering baseren op de controle die ze uitoefenen in andere sociale contexten, zoals in hun gezin of in hun vrijetijd (Gecas & Seff, 1989; Stets, 1995).

Een analoge aanpak bestaat in de reconstructie van de betekenis van de handelingscontext, zodanig dat de ondergeschikte toch een gevoel van handelingsdoeltreffendheid kan ontwikkelen (Gecas & Schwalbe, 1983). Een lagere bediende die zijn ar-

---

beidsvoldoening haalt uit het nauwgezet naleven van alle bureaucratische richtlijnen over de uitoefening van zijn taken en de huisvrouw die vlucht in een overdreven nauwkeurige uitvoering van haar huishoudelijke taken zijn voorbeelden van personen die deze strategie volgen.

Deze alternatieven zijn gedeeltelijk effectief, omdat ze mensen kunnen helpen bij het behoud van een zeker gevoel van eigenwaarde. Toch moeten ze als een surrogaat worden beschouwd. Zij die over geld beschikken of op een netwerk van relaties met invloedrijke personen kunnen terugvallen, hebben het voordeel hun zelfwaardering te kunnen baseren op de controle over algemene machtsmiddelen of machtsmiddelen die in een breed gamma van contexten inzetbaar zijn en relatief eenvoudig in contextspecifieke machtsmiddelen omgezet kunnen worden. Zij die macht kunnen uitoefenen in de economische sfeer van het maatschappelijk leven, hebben het voordeel hun zelfwaardering te kunnen verbinden met maatschappelijk gewaardeerde handelingscontexten (Della Fave, 1986).

8.2. Zelfwaardering en de evaluatie door anderen

De waardering door anderen en de ervaring van handelingsdoeltreffendheid zijn twee complementaire determinanten van zelfwaardering: ze vullen elkaar aan. De afwezigheid van de kans om zijn zelfwaardering te baseren op de ervaring van een zekere handelingsdoeltreffendheid doet de relevantie van de evaluatie door anderen toenemen. Vandaar dat het principe van de *'looking-glass self'* (Cooley, 1983[1902]) meer relevant is voor personen in een ondergeschikte positie (Gecas & Schwalbe, 1983; Cast e.a., 1999). Vooral hoe men beoordeeld wordt door de personen van wie men afhankelijk is, is voor deze personen van belang (Cast e.a., 1999). Onderzoek toont aan dat de mentale gezondheid van personen met een sterk gevoel van omgevingsbeheersing of handelingsdoeltreffendheid minder afhankelijk is van de emotionele steun van anderen, terwijl het psychisch welbevinden van personen met een gebrekkig gevoel van omgevingsbeheersing sterk afhankelijk is van de afwezigheid of aanwezigheid van ondersteunende relaties (Ross & Mirowsky, 1989; Turner & Noh, 1983). De observatie dat werknemers in de lagere echelons van een bedrijf relatief meer belang hechten aan hun relaties met collega's (Kanter, 1977) kan eveneens vanuit bovenvermelde stelling worden verklaard. Verder blijken vrouwen, meer dan mannen, belang te hechten aan hoe ze door significante anderen gewaardeerd worden (Nolen-Hoeksema, 1990). Dit geslachtsverschil lijkt volledig samen te vallen met het onderscheid tussen ondergeschikte en bovengeschikte personen. Uit onderzoek bij adolescenten, ten slotte, blijkt dat de zelfwaardering van meisjes vooral bepaald wordt door aanvaarding en emotionele ondersteuning door significante anderen, terwijl jongens hun zelfwaardering eerder baseren op een gevoel van omgevingsbeheersing (Brutsaert, 1990; Gecas, 1989). Nog belangrijker is de, door Brutsaert (1990) gesignaleerde, bevinding dat socialisatie in de prestatiegerichte waarden van de secundaire schoolcultuur, ook bij meisjes, omgevingsbeheersing, in de plaats van aanvaarding door anderen, als de belangrijkste determinant van zelfwaardering naar voren doet treden!

Samenvattend zou gesteld kunnen worden dat hoe meer de sociale omstandigheden mensen toelaten effectief te handelen of macht uit te oefenen, hoe meer zij hun zelfwaardering op de perceptie van handelingsdoeltreffendheid zullen baseren en hoe minder deze functie zal zijn van de waardering of evaluatie door significante anderen.

9. DE INVLOED VAN ZELFWAARDERING EN ATTRIBUTIESTIJL OP MACHT EN STATUS

De verhoudingen tussen macht en machtsuitoefening, gevoelens van eigenwaarde en handelingsdoeltreffendheid en depressiviteit vormen geen éénrichtingsverkeer. Depressief gedrag is niet enkel het gevolg van de aanwezigheid van machtsonevenwichten, het kan evenzeer aanleiding geven tot het ontstaan van asymmetrische relaties. Specifieke cognitieve processen lokken immers bepaalde relationele arrangementen uit. Zoals Horowitz en Vitkus (1986) stellen, geraken personen met bepaalde symptomen meegesleurd in bepaalde vormen van interacties die op hun beurt het voorkomen van deze symptomen ondersteunen. Depressieve personen hebben de neiging zich in ondergeschikte posities te nestelen en zich te laten domineren (Horowitz & Vitkus, 1986). Ook de vaststelling dat depressieve mensen de controle van anderen over positieve gebeurtenissen overschatten, ondanks het feit dat ze een meer accuraat inzicht hebben in hun gebrek aan controle over positieve en negatieve gebeurtenissen (Weary & Edwards, 1994), toont aan dat depressief gedrag kan bijdragen tot de ontwikkeling van machtsstructuren.

Machtsuitoefening, waardering door anderen, zelfwaardering en de ervaring van handelingsdoeltreffendheid vormen een kluwen van verschijnselen die op een complexe wijze met elkaar verstrengeld zijn. Het hoeft dan ook niet te verwonderen dat depressieve mensen opgesloten geraken in hun posities van ondergeschiktheid en hun gedrag een stabiel, chronisch en asituationeel karakter krijgt waardoor de externe - wetenschappelijke en klinische - waarnemer, de andere leden van de sociale groep en de depressieve persoon zelf de illusie krijgen dat de oorzaken van het depressief gedrag te vinden zijn in de persoon zelf. Men wijst het depressieve gedrag toe aan een interne, stabiele en globale oorzaak, zoals aan een disfunctie of een stoornis in de persoon of het organisme, en men is blind voor de sociaal-relatieve basis van het verschijnsel.

10. BESLUIT EN VERDERE BESPREKING

Depressiviteit gaat samen met een gebrek aan zelfwaardering en handelingsdoeltreffendheid, twee verschijnselen die verbonden zijn met macht en machtsuitoefening. Mensen hebben een gevoel van eigenwaarde wanneer ze door anderen gewaardeerd

---

worden. Deze waardering staat in verhouding tot hun sociale status. De beleving van handelingsdoeltreffendheid wordt bepaald door de mate waarin mensen zichzelf als machtig ervaren. Deze beleving van macht wordt op haar beurt bepaald door de machtsmiddelen waarover men beschikt of door de ervaring van een succesvolle poging tot controle over het gedrag van anderen. De richting van causaliteit tussen deze verschijnselen gaat in beide richtingen. De zoektocht naar een gevoel van eigenwaarde en een gevoel van controle vormen de affectieve en cognitieve fundamente van machtsuitoefening. Bovendien vullen beide motivationele factoren dkaar aan. Personen die niet in staat zijn een gevoel van eigenwaarde te ontwikkelen op basis van hun individuele competentie - omdat ze hun handelen niet als effectief ervaren - zullen hun zelfwaarde laten afhangen van de waardering die ze van anderen ontvangen. De wisselwerking tussen cognitieve en sociale processen leidt tot de ontwikkeling van stabiele machtsrelaties en zorgt er voor dat macht en depressiviteit met elkaar verbonden geraken.

Verskillende redenen kunnen worden aangehaald om te pleiten voor meer aandacht voor de associatie tussen macht en depressiviteit.

In de eerste plaats moet een machtstheoretische verklaring van depressiviteit als een broodnodige aanvulling op het sociale stressmodel (Pearlin, 1989) worden beschouwd. Het sociale stressmodel is een meer *algemeen* sociologisch verklaringmodel: het maakt uitspraken mogelijk over de relatie tussen een brede verscheidenheid van sociale verschijnselen en een ruim spectrum van probleemgedragingen, van depressiviteit, over alcoholisme tot antisociaal gedrag. Op meer specifieke vragen zoals waarom bepaalde personen in situaties van spanning depressief gedrag vertonen en geen andere manifestaties van onwelbevinden, kan deze algemene sociologische theorie geen antwoord geven. Depressief gedrag wordt immers gezien als één van de mogelijke reacties op spanning of stress. Een machtstheoretische verklaring is een *specifieke* sociologische theorie van depressief gedrag en laat daarom op deze vragen wel een antwoord toe. Specifieke gedragingen worden immers met specifieke maatschappelijke verhoudingen in verband gebracht. Zo worden situaties van stress als negatieve voorvallen of sancties beschouwd waaraan mensen met status en macht zich in sterkere mate kunnen onttrekken, maar waartegen anderen relatief machteloos staan. Sociologen die werken vanuit deze alternatieve interpretatie van de verhouding tussen stress en depressiviteit zien, bij wijze van voorbeeld, de conflicten van professionele vrouwen die behoren tot de middenkaders van bedrijven of de overbelasting van buitenshuiswerkende moeders met kleine kinderen - de zogenaamde dubbele dagtaak - als het resultaat van machtsprocessen die de distributie van sancties of negatieve voorvallen bepalen, in het eerste voorbeeld, binnen de overwegend mannelijke bedrijfskaders, in het tweede voorbeeld, binnen de partnerrelatie of het huishouden.

Een machtstheoretische benadering is eveneens gewenst omdat ze aandacht vraagt voor gelijkenissen in de situatie van een ruim aantal sociale groepen, zoals vrouwen, etnische minderheden, laaggeschoolden, werklozen, personen in beroepen zonder prestige, enz. en omdat ze sociologen opmerkzaam maakt voor sociaal-structurele verklaringen voor de verhoogde kans op depressiviteit bij deze sociale categorieën. Een machtstheoretische benadering leidt niet enkel tot meer aandacht voor de invloed van interactie en voor de aard van de sociale relaties op het psychisch welbevinden,

---

ze brengt de studie van de mentale gezondheid bovendien in verband met macht, status en sociale ongelijkheid, het *sanctum sanctorum* van de sociologiebeoefening. Zo wordt, aangaande het geslachtsverschil in depressiviteit, systematische aandacht gevraagd voor de invloed van de maatschappelijke ongelijkheid van vrouwen en mannen. Met het beschikbaar worden van gegevens over de gemoedstoestand van vrouwen en mannen in verschillende westerse en niet-westerse landen - zoals in het World Values Survey (Inglehart, 1997) - behoort de toetsing van enkele hypothesen omtrent de invloed van macrosociale condities, zoals de graad van economische ongelijkheid tussen vrouwen en mannen, op het geslachtsverschil in depressiviteit meer en meer tot de mogelijkheden.

Een machtstheoretische verklaring vraagt niet enkel aandacht voor de invloed van macrosociale verhoudingen, haar interactionele benadering maakt ze eveneens geschikt voor de studie van microsociologische processen van doelgerichte beïnvloeding, zoals therapeutische relaties. Therapeutische relaties kunnen immers als machtsrelaties worden beschouwd (van Mens-Verhulst, 1991). Vanuit een machts-theoretisch perspectief kan worden nagedacht over de invloed van rehabilitatie en behandeling op de gemoedsgesteldheid van de cliënten of de patiënten. De concepten zelfwaardering en handelingsdoeltreffendheid kunnen daarbij een centrale rol spelen. Ze behoren immers tot de groep van constructen die toelaten de gevolgen van rehabilitatie in verband te brengen met kenmerken van de rehabilitatiecontext, waardoor theoriegestuurd evaluatieonderzoek mogelijk wordt (Rosenfield, 1992; Rosenfield en Neese-Todd, 1993; Wolf, 1997, naast anderen). Een meer sociologisch onderbouwd machtsmodel kan bovendien een ander licht werpen op sommige niet-geplande gevolgen van behandeling en rehabilitatie, zoals de vaststelling dat de behandeling van personen met depressieve klachten door middel van cognitieve therapieën soms leidt tot een toename van depressiviteit en angst. De machtsprocessen die zich in de therapeutische relatie ontplooiën zorgen bij de cliënten namelijk voor de opbouw van interne, stabiele en globale attributiestijlen voor negatieve voorvallen. Ze leren zich verantwoordelijk te voelen voor het falen en de tekorten in hun leven, maar niet voor de positieve levensgebeurtenissen. Deze houding gaat samen met meer klachten van depressiviteit. Hun fatalistische houding ontwikkelt zich tot een attitude van zelfverwijt in plaats van tot meer probleemgericht gedrag (Bracke & Verhaeghe, 1999; Broman e.a., 1994). Het concept *empowerment* heeft aanzienlijk aan belang gewonnen in het domein van de geestelijke gezondheidszorg en is zonder twijfel verworden tot één van de voornaamste doelstellingen (Solas, 1996). Het is dan ook verwonderlijk vast te stellen hoe weinig sociologen bijdragen tot de ontwikkeling van dit onderzoeksdomein, niettegenstaande de sociologie, gezien haar traditie, dé discipline is die met gezag kan spreken over macht en ongelijkheid.

Een belangrijke tekortkoming van het voorgestelde verklaringsmodel is inherent verbonden met de cognitiopsychologische benadering van depressiviteit waaraan het schatplichtig is. Cognitieve processen blijven een sleutelrol vervullen omdat gesteld wordt dat sociaal-structurele condities de gemoedstoestand enkel en alleen langsheen de omschreven sociaal-cognitieve processen beïnvloeden. Dit vormt zonder twijfel een te enge visie op de mogelijke wisselwerking tussen de sociale structuur en het gemoed. De rol van andere tussenliggende factoren wordt immers genegeerd. Zo

---

vragen biologische theorieën van depressiviteit aandacht voor de bijdrage van neuro-endocrinologische factoren. Verschillende theorieën die zich richten op de werking van bepaalde neurotransmitters - zoals de serotonine- en de norepinephrinehypothese - lijken veelbelovend (Golden & Janowsky, 1990; Nemeroff, 1998; Schwartz, 1999). De positieve resultaten van de farmacologische behandeling van depressiviteit (Kopta e.a., 1999) kunnen deze biologische hypothesen alleen maar onderschrijven. Neurofysiologische factoren spelen een rol bij de ontwikkeling van depressief gedrag en elke sociaal-relatieve theorie moet dit gegeven kunnen plaatsen. Aandacht is daarbij evenwel geboden voor een te eenvoudige interpretatie van het verband tussen beide. Zo is de richting van de causaliteit helemaal onduidelijk. Vaak gaat men uit van de veronderstelling dat organische kenmerken en biologische verschijnselen meer fundamentele oorzaken vormen. Het bestaand empirisch onderzoek laat dit besluit echter niet toe: neurotransmitterdisfuncties kunnen zowel een oorzaak als een gevolg zijn van depressieve klachten (Schwartz, 1999). Een recente publicatie in het, op dit domein nochtans erg behoudsgezinde, tijdschrift *Nature Neuroscience* maakt duidelijk dat neuronen heel wat dynamischer zijn dan voorheen aangenomen en zich voortdurend aanpassen (Spitzer, 1999). Meer algemeen stelt men vast dat variaties in de werking en de opbouw van de hersenen niet enkel de oorzaak, maar ook het gevolg van systematische variatie in gedrag kunnen zijn (Eisenberg, 1995). In het licht van deze bevinding is het belangrijk te vermelden dat de neurotransmitters serotonine en norepinephrine een centrale plaats innemen in alle onderzoek naar de verbanden tussen status, dominantie, competitie, stress en depressiviteit bij primaten en andere dieren (Blanchard e.a., 1993; Higley e.a., 1996; McKittrick e.a., 1995; Raleigh e.a., 1991; Shively e.a., 1991). Blanchard e.a. (1993) vinden bij ratten in situaties van chronische stress een brede waaier van neurochemische en anatomische veranderingen - waaronder veranderingen in serotonine neurotransmittersystemen - die analogeën vertonen met symptomen van depressiviteit. Belangrijk is de vaststelling dat deze veranderingen meer uitgesproken zijn bij ondergeschikte ratten. Wat hen doet besluiten dat onderwerping/dominantie *may provide an unusually comprehensive reference model for attempts to understand the relationship between the neurotransmitter/neuroendocrine consequences of stress, and behavior change*' (1993, p. 121). McKittrick e.a. (1995) komen tot een analoog besluit. Raleigh e.a. (1991) en Shively e.a. (1991) wijzen op het verband tussen dominant en ondergeschikt gedrag en de werking van het serotonine neurotransmittersysteem bij apen. Ander onderzoek toont de relatie tussen verschillende aspecten van het serotonine neurotransmittersysteem en angst bij mensen aan (Taylor, 1990; Tollefson, 1991 en Charney e.a., 1993 aangehaald in Blanchard e.a., 1993). Soortgelijk onderzoek bij mensen is schaars, maar zou in de toekomst kunnen aantonen dat de samenhang tussen macht en depressiviteit niet enkel over cognitieve paden loopt, maar eveneens een neuro-endocrinologische basis heeft (Williams, 1995). Dat zowel sociaal-cognitieve als biosociologische verklaringen voor het verband tussen macht en depressiviteit tot de mogelijkheden behoren, maakt duidelijk dat de kanalen waarlangs machtsonenwichten op het gemoed inwerken van secundair belang zijn, maar versterkt tegelijkertijd de roep om meer systematische aandacht voor een machtstheoretische benadering. Omdat macht en status tot de centrale begrippen van de sociologie behoren, is het belangrijk dat sociologen binnen dit onderzoeksdomein hun stem laten horen.

VOETNOTEN

- (1) Door het op deze wijze te verbinden met macht als een sociaal-relatieve verschijnsel wordt het bereik van het begrip handelingsdoeltreffendheid ingeperkt. Macht heeft immers altijd betrekking op de controle over andere personen, wat bij handelingsdoeltreffendheid niet het geval is. Creatieve personen zijn handelingsdoeltreffend, maar daarom nog niet machtig. Aan het verband tussen de ervaring van handelingsdoeltreffendheid en de aard van de activiteiten waarin mensen zich systematisch engageren werd in de sociologie vooral aandacht besteed door Melvin Kohn en zijn collega's (Kohn, 1969; Kohn & Schooler, 1982). Deze sociologen stellen dat de zelfstandige uitvoering van taken met een hoge graad van complexiteit en een lage mate van routinisatie tot gevoelens van handelingsdoeltreffendheid leiden. Macht en status zijn duidelijk niet de enige kanalen die sociale context en handelingsdoeltreffendheid met elkaar verbinden (met dank aan een anonieme referee voor het vestigen van mijn aandacht op deze beperking).

BIBLIOGRAFIE

- ABRAMSON, L.Y., M.E.P. SELIGMAN & J.D. TEASDALE (1978), 'Learned helplessness in humans: Critique and reformulation', *Journal of Abnormal Psychology*, 87: 49-74.
- ABRAMSON, L.Y., G.I. METALSKY & L.B. ALLOY (1988), 'The hopelessness theory of depression: Does the research test the theory', in: ABRAMSON, L.Y. (eds.), *Social cognition and clinical psychology. A synthesis*. New York: The Guilford Press.
- AMERICAN PSYCHIATRIC ASSOCIATION (1987), *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 3° revised edition*, Washington: American Psychiatric Association.
- ANESHENSEL, C.S. & J.C. PHELAN (eds.) (1999), *Handbook of the sociology of mental health*. New York: Kluwer Academic/Plenum Pubs.
- BANAJI, M.R. & D.A. PRENTICE (1994), 'The self in social contexts', *Annual Review of Psychology*, 45: 297-332.
- BANDURA, A. (1977), 'Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change', *Psychological Review*, 84: 191-215.
- BEBBINGTON, P. (1996), 'The origins of sex differences in depressive disorders: bridging the gap', *International Review of Psychiatry*, 8: 295-332.
- BECK, A. (1967), *Depression: Clinical, experimental and theoretical aspects*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- BENASSI, V.A., P.D. SWEENEY & C.L. DUFOUR (1988), 'Is there a relation between locus of control orientation and depression?', *Journal of Abnormal Psychology*, 97: 357-367.

-
- BLANCHARD, D.C., R.R. SAKAI, B. MCEWEN, S.M. WEISS & R.J. BLANCHARD (1993), 'Subordination stress: behavioral, brain, and neuroendocrine correlates', *Behavioral Brain Research* 58: 113-121.
- BRACKE, P. & M. VERHAEGHE (1999), 'Het welbevinden van mensen met psychische problemen in een algemeen psychiatrisch ziekenhuis: een sociologische benadering', *Viaduct*, 26: 16-25.
- BREWIN, C.R. (1985), 'Depression and causal attributions: What is their relation?', *Psychological Bulletin*, 98: 297-309.
- BROMAN, C.L., W.S. HOFFMAN & V.L. HAMILTON (1994), 'Impact of mental health services use on subsequent mental health of autoworkers', *Journal of Health and Social Behavior*, 35: 80-94.
- BRUTSAERT, H. (1990), 'Changing sources of self-esteem among girls and boys in secondary schools', *Urban Education*, 24: 432-439.
- BURKE, M. (1991), *Styles de pouvoir*. Paris: Dunod.
- CAST, A.D., J.E. STETS & P.J. BURKE (1999), 'Does the self conform to the views of others?', *Social Psychology Quarterly*, 62: 68-82.
- CHARNEY, D.S., S.W. WOODS, J.H. KRISTAL & G.R. HENINGER (1990), 'Serotonin function and human anxiety disorders', *Annals of the New York Academy of Sciences*, 600: 558-573.
- COOK, K.S., K.A. HEGTVEDT & T. YAMAGISHI (1987), 'Structural inequality, legitimation and reactions to inequity in exchange networks', in: WEBSTER, M. & M. FOSCHI (eds.), *Status generalization: New theory and research*. Stanford: Stanford University Press.
- COOLEY, C.H. (1983, [1902]), *Human nature and the social order*. New Brunswick: Transaction Books.
- COYNE, J.C. & G. DOWNEY (1991), 'Social factors and psychopathology: Stress, social support, and coping processes', *Annual Review of Psychology*, 42: 401-425.
- CRITTENDEN, K.S. (1983), 'Sociological aspects of attribution', *Annual Review of Sociology*, 9: 425-446.
- DELLA FAVE, L.R. (1980), 'The meek shall not inherit the earth: Self-evaluation and the legitimacy of stratification', *American Sociological Review*, 45: 955-971.
- DELLA FAVE, R.L. (1986), 'Toward an explication of the legitimation process', *Social Forces*, 65: 476-500.
- DODGE, K.A. (1993), 'Social-cognitive mechanisms in the development of conduct disorder and depression', *Annual Review of Psychology*, 44: 559-584.
- DUNNING, D. & A.L. STORY (1991), 'Depression, realism, and the overconfidence effect: Are the sadder wiser when predicting future actions and events?', *Journal of Personality and Social Psychology*, 61: 521-532.
- EISENBERG, L. (1995), 'The social construction of the human brain', *American Journal of Psychiatry*, 152: 1563-175.
- FÖRSTERLING, F. (1995), 'Depression', in: MANSTEAD, A.S.R. & M. HEWSTONE (eds.), *The Blackwell Encyclopedia of Social Psychology*. Oxford: Basil Blackwell.
- FOX, M.F. & V.C. FERRI (1992), 'Women, men, and their attributions for success in academia', *Social Psychology Quarterly*, 55: 257-271.
- GECAS, V. (1989), 'The social psychology of self-efficacy', *Annual Review of Sociology*, 15: 291-316.

-
- GECAS, V. & M.L. SCHWALBE (1983), 'Beyond the looking-glass self: Social structure and efficacy-based self-esteem', *Social Psychology Quarterly*, 46: 77-88.
- GECAS, V. & M.A. SEFF (1989), 'Social class, occupational conditions, and self-esteem', *Sociological Perspectives*, 32: 353-364.
- GIBBS, J.P. (1989), *Control. Sociology's central notion*. Urbana en Chicago: University of Illinois Press.
- GOLDEN R.N. & D.S. JANOWSKY (1990), 'Biological theories of depression', in: WOLMAN, B.B. & G.S. STRICKER (eds.), *Depressive disorders. Facts, theories, and treatment methods*. New York: John Wiley & Sons.
- GUIMOND, S., G. BEGIN & D.L. PALMER (1989), 'Education and causal attributions: The development of "person-blame" and "system-blame" ideology', *Social Psychology Quarterly*, 52: 126-140.
- HAMILTON, V.L (1978), 'Who is responsible? Toward a social psychology of responsibility attribution', *Social Psychology*, 41: 316-328.
- HARVEY, J.H. & G. WEARY (1984), 'Current issues in attribution theory and research', *Annual Review of Psychology*, 35: 427-459.
- HEGTVEDT, K.A. (1988), 'Social Determinants of perception: Power, equity, and status effects in an exchange situation', *Social Psychology Quarterly*, 51: 141-153.
- HEGTVEDT, K.A. (1990), 'The effects of relationship structure on emotional responses to inequity', *Social Psychology Quarterly*, 53: 214-228.
- HEWSTONE, M. & C. ANTAKI (1988), 'Attribution theory and social explanations', in: HEWSTONE, M. e.a. (eds.), *Introduction to social psychology*. Oxford: Basil Blackwell.
- HIGLEY, J.D., S.T. KING, M.F. HASERT, M. CHAMPOUX, S.J. SUOMI & M. LINNOILA (1996), 'Stability of interindividual differences in serotonin function and its relationship to severe aggression and competent social behavior in Rhesus Macaque females', *Neuropsychopharmacology*, 14: 67-76.
- HIROTO, D.S. & M.E.P. SELIGMAN (1975), 'Generality of learned helplessness in man', *Journal of Personality and Social Psychology*, 31: 311-327.
- HOROWITZ, L.M. & J. VITKUS (1986), 'The interpersonal basis of psychiatric symptoms', *Clinical Psychology Review*, 6: 443-469.
- HORWATH, E., J. JOHNSON, G.L. KLERMAN & M.M. WEISSMAN (1994), 'What are the public health implications of subclinical depressive symptoms?', *Psychiatric Research*, 65: 323-337.
- HORWITZ, A.V. & T.L. SCHEID (eds.) (1999), *A handbook for the study of mental health*. Cambridge: Cambridge University Press.
- INGLEHART, R. (1997), *Modernization and postmodernization. Cultural, economic, and political change in 43 societies*. Princeton: Princeton University Press.
- JARRETT, R.B. & A.J. RUSH (1988), 'Cognitive therapy for depression', in: FLACH, F. (eds.), *Affective disorders*. New York: W.W. Norton & Co.
- KANTER, M.M. (1977), 'The impact of hierarchical structures on the work behavior of women and men', *Social Problems*, 23: 415-430.
- KELLEY, H.H. & J.L. MICHELA (1980), 'Attribution theory and research', *Annual Review of Psychology*, 31: 457-501.

-
- KLERMAN, G.L. (1989), 'Psychiatric Diagnostic Categories: Issues of validity and measurement', *Journal of Health and Social Behavior*, 30, 26-32.
- KOHN, M.L. (1969), *Class and conformity: A study in values*. Homewood, Illinois: Dorsey.
- KOHN, M.L. & C. SCHOOLER (1982) 'Job conditions and personality: a longitudinal assessment of their reciprocal effects', *American Journal of Sociology*, 87: 1257-1286.
- KOPTA, S.M., R.J. LUEGER, S.M. SAUNDERS & K.I. HOWARD (1999), 'Individual psychotherapy outcome and process research: challenges leading to greater turmoil or a positive transition?', *Annual Review of Psychology*, 50, 441-469.
- LENSKI, G.E. (1966), *Power and privilege. A theory of social stratification*. New York: McGraw-Hill.
- LEWINSHON, P.M. (1974), 'A behavioral approach to depression', in: FRIEDMAN, R.J. & M.M. KATZ (eds.), *The psychology of depression: Contemporary theory and research*. New York: John Wiley.
- MAHER, T. (1992), 'The withering of community life and the growth of emotional disorders', *Journal of Sociology and Social Welfare*, 19: 125-146.
- MARTIN, D.J., L.Y. ABRAMSON & L.B. ALLOY (1984), 'Illusion of control for self and other in depressed and nondepressed college students', *Journal of Personality and Social Psychology*, 46: 245-254.
- MCCLURE, J. (1985), 'The social parameter of "learned" helplessness: Its recognition and implications', *Journal of Personality and Social Psychology*, 48: 1534-1539.
- MCKITTRICK, C.R., D.C. BLANCHARD, R.J. BLANCHARD, B.S. MCEWEN & R.R. SAKAI (1995), 'Serotonin receptor binding in a colony model of chronic social stress', *Biological Psychiatry* 37: 383-393.
- MEAD, G.H. (1934), *Mind, self, and society. From the standpoint of a social behaviorist*. Chicago: The University of Chicago Press.
- MENS-VERHULST, J. VAN (1991), 'Perspective of power in therapeutic relationships', *American Journal of Psychotherapy*, 45: 198-210.
- MILLER, R.S. & B.R. SCHLENKER (1985), 'Egotism in group members: Public and private attributions of responsibility for group performance', *Social Psychology Quarterly*, 48: 85-89.
- MIROWSKY, J. & C.E. ROSS (1989), 'Psychiatric diagnosis as reified measurement', *Journal of Health and Social Behavior*, 30: 11-25.
- MIROWSKY, J. & C.E. ROSS (1990), 'Control or defense? Depression and the sense of control over good and bad outcomes', *Journal of Health and Social Behavior*, 31: 71-86.
- NEMEROFF, C.B. (1998), 'The neurobiology of depression', *Scientific American*, juni 1998.
- NOLEN-HOEKSEMA, S. (1987), 'Sex differences in unipolar depression: Evidence and theory', *Psychological Bulletin*, 101: 259-282.
- NOLEN-HOEKSEMA, S. (1990), *Sex differences in depression*. Stanford: Stanford University Press.
- PEARLIN, L.I. (1989), 'The sociological study of stress', *Journal of Health and Social Behavior*, 30, 241-256.

-
- PEARLIN, L.I., M.A. LIEBERMAN, E.G. MENAGHAN & J.T. MULLAN (1981), 'The stress process', *Journal of Health and Social Behavior*, 22: 337-356.
- PETERSON, C. & M.E.P. SELIGMAN (1984), 'Causal explanation as a risk factor for depression: Theory and evidence', *Psychological Review*, 91: 347-374.
- RALEIGH, M.J., M.T. MCGUIRE, G.L. BRAMMER, D.B. POLLACK & A. YUWILER (1991), 'Serotenergic mechanisms promote dominance acquisition in adult velvet monkeys', *Brain Research*, 559: 181-190.
- REHM, L.P. (1990), 'Cognitive and behavioral theories', in: WOLMAN, B.B. & G.S. STRICKER (eds.), *Depressive disorders. Facts, theories, and treatment methods*. New York: John Wiley & Sons.
- ROSENFELD, S. (1992), 'Factors contributing to the subjective quality of life of the chronic mentally ill', *Journal of Health and Social Behavior*, 33: 299-315.
- ROSENFELD, S. & S. NEESE-TODD (1993), 'Elements of a psychosocial clubhouse program associated with a satisfying quality of life', *Hospital and Community Psychiatry*, 44: 76-78.
- ROSS, C.E. & J. MIROWSKY (1989), 'Explaining the social patterns of depression: control and problem solving - or support and talking?', *Journal of Health and Social Behavior*, 29: 127-138.
- ROTTER, J.B. (1966), 'Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcements', *Psychological Monographs*, 80: 1-28.
- SCHWARTZ, S. (1999), 'Biological approaches to psychiatric disorders', in: HORWITZ, A.V. & T.L. SCHEID. (eds.), *A handbook for the study of mental health*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 79-103
- SEEMAN, M.L. (1959), 'On the meaning of alienation', *American Sociological Review*, 24: 783-791.
- SELIGMAN, M.E.P. (1975), *Helplessness: On depression, development and death*. San Francisco: Freeman.
- SHEPELAK, N.J. (1987), 'The role of self-explanations and self-evaluations in legitimating inequality', *American Sociological Review*, 52: 495-503.
- SHIVELY, C.A. (1998), 'Social subordination stress, behavior and central monoaminergic function in female Cynomolgus monkeys', *Biological Psychiatry*, 44: 882-891.
- SHIVELY, C.A., G.L. BRAMMER, J.R. KAPLAN, M.J. RALEIGH & S.B. MANUCK (1991), 'The complex relationship between behavioral attributes, social status, and whole blood serotonin in male *Macaca fascicularis*', *American Journal of Primatology*, 23: 99-112.
- SOLAS, J. (1996), 'The limits of empowerment in human service work', *Australian Journal of Social Issues*, 31: 2: 147-156.
- SPITZER, N.C. (1999), 'New dimensions of neuronal plasticity', *Nature Neuroscience*, 2: 489-491.
- STETS, J. (1995), 'Job autonomy and control over one's spouse: A compensatory process', *Journal of Health and Social Behavior*, 36: 244-258.
- STOLTE, J.F. (1983), 'The legitimation of structural inequality: Reformulation and test of the self-evaluation argument', *American Sociological Review*, 48: 331-342.

-
- SWEENEY, P.D., K. ANDERSON & S. BAILEY (1986), 'Attributional style in depression: A meta-analytic review', *Journal of Personality and Social Psychology*, 50: 974-991.
- TAYLOR, D.P. (1990), 'Serotonin agents in anxiety', *Annals of the New York Academy of Sciences*, 600, 545-557.
- TAYLOR, S.E. & J.D. BROWN (1988), 'Illusion and well-being: A social psychological perspective on mental health', *Psychological Bulletin*, 103: 193-210.
- TAYLOR, S.E. & J.D. BROWN (1994), 'Illusion and well-being revisited: Separating fact from fiction', *Psychological Bulletin*, 116: 21-27.
- TILBURG, W. VAN (1990), 'De psychiater en Kraepelin', *Tijdschrift voor Psychiatrie*, 32: 16-28.
- THIBAUT, J.W. & R.W. RIECKEN (1955), 'Some determinants and consequences of the perception of social causality', *Journal of Personality*, 24: 113-133.
- TOLLEFSON, G.D. (1991), 'Anxiety and alcoholism: a serotonin link', *British Journal of Psychiatry*, 159: 34-39.
- TURNER R.J. & S. NOH (1983), 'Class and psychological vulnerability among women: The significance of social support and personal control', *Journal of Health and Social Behavior*, 24: 2-15.
- WEARY, G. & J.A. EDWARDS (1994), 'Social cognition and clinical psychology: Anxiety, depression, and the processing of social cognition', in: WYER, R.S., JR. & T.K. SRULL (eds.), *Handbook of social cognition. Vol. 2: Applications*. New Jersey: LEA.
- WEBER, M. (1925), 'Wirtschaft und Gesellschaft', in: Albrecht, G. e.a. (eds.), *Grundriss der Sozialökonomik. Abteilung III*. Tübingen: Verlag von J.C.B. Mohr.
- WHEATON, B. (1980), 'The sociogenesis of psychological disorder: An attributional theory', *Journal of Health and Social Behavior*, 21: 100-124.
- WILLIAMS, R.B. (1995), 'Conditions of low socioeconomic status increase the likelihood of the biological bases underlying psychosocial factors that contribute to ill health', *Advances: The Journal of Mind-Body Health*, 11: 24-26.
- WOLF, J.R. (1997), 'Client needs and quality of life', *Psychiatric Rehabilitation Journal*, 20: 16-24.
- WRONG, D. (1988), *Power: Its forms, bases, and uses* (2de ed.), Oxford: Basil Blackwell Pub.

